

DEGRADACJA W ŚWIETLE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z 7 LIPCA 2022 ROKU

DEGRADATION IN THE LIGHT OF THE AMENDMENT TO THE PENAL CODE OF 7 JULY 2022

Dr Damian Szeleszczuk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
e-mail: damian.szeleszczuk@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-7062-3145>

Abstrakt

Przedmiotem artykułu są zmiany w zakresie degradacji wynikające z nowelizacji *Kodeksu karnego* z 7 lipca 2022 r. Degradacja jest istotnym elementem systemu kar w polskim prawie karnym wojskowym. Autor analizuje konsekwencje tych zmian.

Słowa kluczowe: wojskowe prawo karne, nowelizacja kodeksu karnego, degradacja

Abstract

The subject of this article is the changes to degradation resulting from the amendment of the Penal Code of 7 July 2022. Degradation is an important element of the punishment system in Polish military criminal law. The Author analyses the consequences of these changes.

Keywords: military criminal law, amendment to the Penal Code, degradation

Wstęp

Przedmiotem opracowania są, wynikające z nowelizacji *Kodeksu karnego oraz niektórych innych ustaw* z dnia 7 lipca 2022 r.¹, zmiany w ustawowym kształcie środka karnego w postaci degradacji. Głównym celem artykułu jest ocena nowych regulacji dokonana z perspektywy spójności

¹ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. poz. 2600 z późn. zm. [dalej: nowelizacja k.k. z 2022 r.].

systemu prawa oraz możliwości realizacji przez degradację zakładanych funkcji penalnych.

Degradacja jest ściśle związana z hierarchią stopni wojskowych oraz ich rolą i znaczeniem w wojsku, a także poza nim [Majewski 2006, 1017]. Stanowi ona tradycyjną formę akcesoryjnej dolegliwości stosowanej wobec żołnierzy, której ostrze wymierzone było przede wszystkim w honor i cześć skazanego [Czyżak 2010, 164]. Przez samych żołnierzy była i nadal jest odbierana jako bardziej dotkliwa niż kary zasadnicze [Organiściak 1999, 64]. Od najdawniejszych czasów była karą stosowaną wobec oficerów i podoficerów i oznaczała powrót do stopnia szeregowego, jak również obniżenie żołdu do poziomu przysługującego szeregowemu [Flemming 2000, 81; Rybicki 1934, 4]. W polskim wojskowym prawie karnym pojawiła się w XVII w. i była obecna aż do końca I Rzeczypospolitej [Muszyński 1961, 533-49; Szeleszczuk 2017, 114-25]. Również w okresie międzywojennym stanowiła ona istotny element wojskowego systemu środków penalnych [Tenże 2018, 60-73].

1. Degradacja w latach 1997-2021

Kodeks karny z 1997 r.² dokonał istotnych zmian w ustawowym kształcie degradacji. Dotyczyły one zarówno podmiotowego zakresu stosowania tego wojskowego środka karnego, jak i podstaw jego orzekania. Przede wszystkim w art. 328 k.k. rozstrzygnięto kwestię, że degradacja może być orzeczona tylko wobec osoby, która była żołnierzem w chwili popełnienia czynu zabronionego, chociażby przestała nim być w chwili orzekania. Na gruncie *Kodeksu karnego* z 1969 r.³, wobec braku analogicznego rozwiązania, w orzecznictwie ukształtowało się stanowisko, że kary dodatkowe degradacji i obniżenia stopnia wojskowego mogły być stosowane tylko względem osoby, która była żołnierzem w chwili orzekania⁴. Zmianę

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm. [dalej: k.k.].

³ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm. [dalej: k.k. z 1969 r.].

⁴ Uchwała Sądu Najwyższego (7) z 2 października 1974 r., U 5/74, OSNKW 1974, Nr 12, poz. 220; uchwała Sądu Najwyższego (PSIW) z 27 sierpnia 1977 r., U 1/77, OSNKW 1977, Nr 10-11, poz. 110.

w stosunku do stanu prawnego obowiązującego pod rządami k.k. z 1969 r. uzasadniano względami polityczno-kryminalnymi⁵. Zatem o możliwości wymierzenia kary degradacji decydował status sprawcy w chwili popełnienia czynu zabronionego, a nie w chwili orzekania. W świetle art. 328 k.k. bezsporny był fakt, że nie można orzec degradacji wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie była żołnierzem, choćby stała się nim do czasu orzekania. Zatem na gruncie poprzedniego stanu prawnego nie było możliwe orzeczenie degradacji, stanowiącej wojskowy środek karny, wobec sprawcy, który w czasie czynu był żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku [Przyjemski 1999, 95].

Przepis § 2 art. 327 k.k. znacząco zawęził możliwość orzekania tego środka karnego. O ile bowiem pod rządami k.k. z 1969 r. orzeczenie degradacji było możliwe z uwagi na takie kryteria, jak charakter i sposób popełnienia czynu, o tyle w stanie prawnym obowiązującym do czasu wejścia nowelizacji k.k. z 7 lipca 2022 r. do orzeczenia tego środka karnego niezbędne było ustalenie przez sąd, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, jeżeli świadczą o tym rodzaj, sposób i okoliczności jego popełnienia. Ustawodawca uznał, że egzemplifikacją utraty właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego było działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej [Marcinkowski 2011, 125-27]. W uzasadnieniu projektu k.k., zmianę tę motywowano koniecznością uściślenia podstaw orzekania degradacji, poprzez wzbogacenie treści tej kary o nowe elementy, wyrażające naganność czynu z punktu widzenia ocen moralnych i społecznych, a także z punktu widzenia przymiotów wymaganych do posiadania stopnia wojskowego. Ta ostatnia przesłanka miała służyć procesowi kształtowania się etosu służby wojskowej, a w pierwszej kolejności służby zawodowej⁶. Zdaniem ustawodawcy, działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej stanowi okoliczność przemawiającą za tym, że utracił on właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Nie zyskało to aprobaty przedstawicieli nauki prawa karnego, którzy podkreślali, że degradację można orzec w sytuacji popełnienia przestępstwa

⁵ *Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego*, w: *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1997, s. 217-18.

⁶ Tamże.

umyślnego, które charakteryzuje się znacznym stopniem społecznej szkodliwości, zaś sposób jego popełnienia, towarzyszące mu okoliczności, a także motywy działania sprawcy zasługują na szczególne potępienie. Z tych względów rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę uznawano za chybione [tamże, 125; Marek 2010, 683; Hoc 2010, 1337; Ziółkowska 2023; Kutzman 2019, 327].

Degradacja traktowana jest jako najsurowszy spośród wojskowych środków karnych [Marek 2010, 592]. W piśmiennictwie ograniczano możliwość pełnienia funkcji penalnych w zasadzie do represji, bez możliwości wychowawczego oddziaływania na sprawcę [Janiszowski-Downarowicz 2016, 491]. Niezależnie od tego, że dolegliwość degradacji wyrażała się przede wszystkim w tym, że godziła w prestiż i honor skazanego, dotykała ona również jego sfery majątkowej, w postaci chociażby zwolnienia ze służby⁷, czy możliwości uzyskania dodatkowego uposażenia rocznego czy odprawy, a także prawa do zaopatrzenia emerytalnego. Stosownie bowiem do art. 10 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. *o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin*⁸, żołnierzowi, który został skazany prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo określone w art. 130 k.k. lub wobec którego orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych lub degradacji za przestępstwo popełnione przed zwolnieniem ze służby nie przysługuje prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie tej ustawy.

Od czasu wejścia w życie k.k. przepisy dotyczące degradacji nie podlegały żadnym zmianom. Również liczne projekty nowelizacji k.k. nie obejmowały problematyki degradacji. W doktrynie prawa karnego w zasadzie nie formułowano *de lege ferenda* żadnych postulatów zmierzających do modyfikacji ustawowego kształtu degradacji. Dopiero w ostatnim czasie pojawiły się propozycje zmierzające do poszerzenia zakresu stosowania degradacji i objęcia nim również żołnierzy rezerwy oraz w stanie spoczynku [Winik i Nowak 2019, 56].

⁷ Por. art. 226 pkt 11 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. *o obronie Ojczyzny*, Dz. U. poz. 2305 z późn. zm. [dalej: ObrOU].

⁸ Dz. U. z 2022 r., poz. 2528 z późn. zm. [dalej: u.z.e.ż.z.].

2. Przebieg prac legislacyjnych

Idea zmiany normatywnego kształtu degradacji pojawiła się w projekcie nowelizacji k.k. pochodzącym z 16 września 2021 r.⁹ Zgodnie z zawartym tam rozwiązaniem, art. 328 k.k. przewidywał możliwość orzeczenia degradacji nie tylko wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego była żołnierzem, ale także była żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku. Projekt ten zakładał również konieczność znowelizowania u.z.e.ż.z.¹⁰ Drugą istotną zmianą w obrębie degradacji (art. 327 § 2 k.k.) była rezygnacja przez projektodawcę z możliwości orzekania degradacji „zwłaszcza w wypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”. W to miejsce zaproponowano, aby okolicznością taką stało się „popełnienie przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa”. Zmiana ta miała być odpowiedzią na postulaty formułowane w doktrynie prawa karnego, gdzie podkreślano, że degradację można orzec jedynie za przestępstwo umyślne o znacznej społecznej szkodliwości, którego sposób popełnienia, okoliczności oraz motyw kierujący sprawcą zasługują na szczególne potępienie. Dlatego projekt z września 2021 r. proponował zastąpienie tej okoliczności inną, a mianowicie: popełnieniem przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa. W motywach ustawodawczych brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia dla tej zmiany. Być może jej źródłem były pewne tendencje pojawiające się w orzecznictwie, gdzie podkreślano celowość orzeczenia degradacji w stosunku do sprawców, dopuszczających się przestępstw związanych z gospodarowaniem środkami publicznymi¹¹. Występowały one również w piśmiennictwie [tamże].

⁹ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 16 września 2021 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12351306/12815606/12815607/dokument521206.pdf> [dostęp: 17.01.2024].

¹⁰ Projektowany art. 10 tejże ustawy przyjmował rozwiązanie, w świetle którego, żołnierzowi, żołnierzowi rezerwy lub żołnierzowi w stanie spoczynku, wobec którego prawomocnym wyrokiem sądu orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych lub degradacji nie przysługuje prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie wojskowych przepisów emerytalnych.

¹¹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 17 października 2006 r., WA 28/06, OSNwSK 2006, Nr 1, poz. 1964.

Finalnie podstawą uchwalenia analizowanej nowelizacji stał się projekt z dnia 22 lutego 2022 r.¹² Powielał on rozwiązania zawarte w projekcie z dnia 16 września 2021 r. odnoszące się do u.z.e.ż.z. Z kolei proponowane w nim unormowania dotyczące kodeksowej regulacji degradacji nie uległy w trakcie dalszych prac legislacyjnych istotnym zmianom, stając się podstawą uchwalonych zmian.

3. Istota zmian

Analizowana nowela dokonała ingerencji w systematykę środków karnych, uzupełniając ich katalog o degradację (art. 39 pkt 9). Zmianę tę motywowano tym, że przepisy części wojskowej k.k. nie mogą być stosowane przez sądy powszechne, orzekające w sprawach żołnierzy rezerwy i żołnierzy w stanie spoczynku, którzy popełnili przestępstwo w czasie, kiedy nie byli już żołnierzami w służbie czynnej. Realizacja tego standardu spowodowała konieczność określenia podstaw stosowania tego środka karnego w części ogólnej k.k.¹³ Przeniesienie degradacji do katalogu środków karnych o charakterze powszechnym spowodowało konieczność uchylecia art. 324 § 1 pkt 3 k.k. Jednocześnie dotychczasowe treści normatywne wyrażone art. 327 k.k. (określającym treść oraz przesłanki stosowania tego środka karnego) i art. 328 k.k. (określającym tryb oraz zakres podmiotowy), wraz z pewnymi modyfikacjami, zostały przeniesione do rozdziału V k.k., do art. 43ba i 43bb k.k. Istota zmian dotyczących degradacji sprowadza się do tego, że poszerzony został zakres podmiotowy jej stosowania, a ponadto zrezygnowano z przesłanki w postaci działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, stanowiącej egzemplifikację utraty przez sprawcę właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego. Nowelizacja nie zmodyfikowała treści degradacji. W dalszym ciągu polega ona na utracie przez żołnierza stopnia wojskowego i powrocie do stopnia szeregowego. Sąd może

¹² *Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 lutego 2022 r.*, Sejm IX kadencji, druk nr 2024, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf> [dostęp: 17.01.2024].

¹³ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 lutego 2022 r.*, Sejm IX kadencji, druk nr 2024, s. 12-13, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf> [dostęp: 17.01.2024].

orzec degradację tylko wobec osoby, która w czasie orzekania posiadała stopień wojskowy wyższy od szeregowego. Bezprzedmiotowe jest orzekanie degradacji wobec szeregowego, nie jest bowiem możliwe dalsze obniżenie tego stopnia wojskowego [Stefański 2022, 233]. Dopuszczalne jest orzeczenie degradacji wobec żołnierza, który w czasie popełnienia przestępstwa był szeregowcem, a w okresie między popełnieniem przestępstwa a orzekaniem awansował na wyższy stopień wojskowy [Marcinkowski 2011, 122]. Dla wyjaśnienia istoty degradacji należy się odwołać do przepisów ObrOU – art. 135 ust. 2 i 3, w której wskazano katalog stopni wojskowych.

4. *Ratio legis*

W motywach ustawodawczych przyjęte rozwiązania racjonalizowano w ten sposób: „W obecnym stanie prawnym nie jest więc możliwe orzekanie tego środka karnego wobec żołnierzy rezerwy oraz żołnierzy w stanie spoczynku, jeżeli w czasie czynu nie byli żołnierzami (w służbie czynnej). Jest to rozwiązanie błędne, gdyż pozostawienie posiadanego stopnia wojskowego osobie, która po zakończeniu służby wojskowej sprzeniewierzyła się obowiązującej ją nadal przysiędze wojskowej i wspomnianą lojalność złamała, jest w sposób oczywisty sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Oznacza bowiem bierną akceptację przez państwo rażącego i jawnego przekraczania norm prawnych przez osobę, która powinna charakteryzować się szczególnie prawością i uczciwością. O ile po przeniesieniu do rezerwy lub w stan spoczynku kwestia umiejętności fachowych traci rację bytu z uwagi na zaprzestanie wykonywania zawodu, o tyle kwalifikacje etyczno-moralne nie przestają mieć znaczenia. W związku z powyższym projekt przewiduje rozszerzenie możliwości orzeczenia tego środka karnego i tym samym będzie możliwe orzeczenie degradacji wobec osoby, która w czasie popełnienia czynu zabronionego była nie tylko żołnierzem w służbie czynnej, ale również wobec osoby, która była żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku. W ten sposób zostanie zapewniona spójność aksjologiczna prawa karnego. W obecnym stanie prawnym występuje bowiem w tym zakresie brak równego traktowania i nieuzasadnione uprzywilejowanie żołnierzy rezerwy i żołnierzy w stanie spoczynku”¹⁴.

¹⁴ Tamże.

5. Zakres podmiotowy degradacji

W pierwszym rządzie nowelizacja k.k. z 2022 r. przewiduje rozszerzenie możliwości orzeczenia degradacji wobec osoby, która w czasie popełnienia czynu zabronionego była nie tylko żołnierzem w służbie czynnej, ale również wobec osoby, która była żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku. Słuszna jest uwaga R.A. Stefańskiego [Stefański 2002, 233], że degradacja obejmuje osoby niezależnie od przynależności do rodzaju składu Sił Zbrojnych (art. 15 ust. 1 ObrOU), a mianowicie Wojsk Lądowych, Sił Powietrznych, Marynarki Wojennej, Wojsk Specjalnych, Wojsk Obrony Terytorialnej [Jastrzębski i Wnorowski 2023, 15-33]. Żołnierzem jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie (art. 115 § 17 k.k.). Czynna służba wojskowa polega na pełnieniu: 1) zasadniczej służby wojskowej; 2) terytorialnej służby wojskowej; 3) służby w aktywnej rezerwie w dniach tej służby oraz odbywaniu ćwiczeń wojskowych w ramach pasywnej rezerwy; 4) zawodowej służby wojskowej; 5) służby w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 130 ust. 1 ObrOU). Zasadnicza służba wojskowa polega na pełnieniu: 1) dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej; 2) obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej (art. 130 ust. 2 ObrOU). Dobrowolna zasadnicza służba wojskowa jest pełniona przez okres do 12 miesięcy (art. 143 ust. 1 ObrOU). Obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa jest pełniona z uwzględnieniem potrzeb Sił Zbrojnych. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Rady Ministrów, wprowadza, w drodze rozporządzenia, obowiązek pełnienia zasadniczej służby wojskowej, określając termin jej rozpoczęcia i zakończenia, z uwzględnieniem potrzeb Sił Zbrojnych (art. 152 ObrOU). Czas jej trwania wynosi 9 miesięcy i odbywa się w jednym nieprzerwanym okresie (art. 153 ust. 1 i 3 ObrOU). Terytorialna służba wojskowa obejmuje pełnienie, na ich wniosek, przez osoby posiadające uregulowany stosunek do służby wojskowej, a także przez inne osoby niepodlegające obowiązkowi odbycia zasadniczej służby wojskowej. Czas trwania terytorialnej służby wojskowej wynosi od roku do 6 lat (art. 170 ust. 1 i 2 ObrOU). Może być pełniona dyspozycyjnie albo rotacyjnie. Terytorialną służbę wojskową żołnierz obrony terytorialnej (tj. kandydat na oficera obrony terytorialnej oraz żołnierz obrony terytorialnej) pełni rotacyjnie w jednostce wojskowej albo innym miejscu określonym przez

dowódcę jednostki wojskowej w określonych przez dowódcę jednostki wojskowej dniach służby, co najmniej raz w miesiącu przez okres 2 dni w czasie wolnym od pracy. W pozostałe dni żołnierz obrony terytorialnej pełni służbę dyspozycyjnie. Może ją pełnić rotacyjnie również w inne dni, stosownie do potrzeb Sił Zbrojnych, po uzgodnieniu z tym żołnierzem lub na jego wniosek. Terytorialną służbę wojskową żołnierz obrony terytorialnej pełni dyspozycyjnie poza jednostką wojskową, pozostając w gotowości do stawienia się do służby pełnionej rotacyjnie w terminie i miejscu wskazanych przez dowódcę jednostki wojskowej (art. 171 ObrOU). Żołnierz obrony terytorialnej pełniący służbę dyspozycyjnie nie jest żołnierzem w rozumieniu art. 115 § 17 k.k., gdyż został *expressis verbis* wyłączony z zakresu tej definicji [Stefański 2022, 233]. Aktywną rezerwę tworzą osoby, które zgłosiły chęć pełnienia służby w aktywnej rezerwie, złożyły przysięgę wojskową i nie pełnią innego rodzaju służby wojskowej oraz nie ukończyły 60 roku życia, a w przypadku osób posiadających stopień podoficerski lub oficerski – 63 roku życia (art. 131 ust. 2 ObrOU). Osoby podlegające powołaniu, w tym również w trybie ochotniczym, do odbycia obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej, po upływie okresu trwania obowiązku jej odbywania, szef wojskowego centrum rekrutacji przenosi do pasywnej rezerwy (art. 156 ust. 1 ObrOU). Służba w aktywnej rezerwie jest pełniona na podstawie powołania na czas nieokreślony i jest pełniona w jednostkach wojskowych i związkach organizacyjnych na etatach przewidzianych dla tej służby (art. 240 i 241 ObrOU). Pełnienie służby przez żołnierzy pasywnej rezerwy polega na odbywaniu ćwiczeń wojskowych (art. 248 ust. 1 ObrOU). Powołanie do zawodowej służby wojskowej następuje na czas nieokreślony. Stosunek służbowy żołnierza zawodowego powstaje w drodze powołania na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do tej służby. Termin rozpoczęcia pełnienia zawodowej służby wojskowej oraz stanowisko służbowe, na jakim będzie pełniona ta służba, określa rozkaz personalny (art. 185 ust. 3-5 ObrOU). Żołnierzem w stanie spoczynku jest żołnierz zwolniony z zawodowej służby wojskowej, który ze względu na wiek albo stan zdrowia nie podlega obowiązkowi służby wojskowej (art. 238 ust. 2 ObrOU). O dopuszczalności orzeczenia degradacji decyduje posiadanie statusu żołnierza w czasie popełnienia czynu (art. 43bb k.k.). Niedopuszczalne jest orzeczenie degradacji wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie była żołnierzem, żołnierzem rezerwy lub

żołnierzem w stanie spoczynku. Uzyskanie wyższego stopnia wojskowego w okresie między popełnieniem czynu zabronionego a orzekaniem nie stanowi przeszkody do orzeczenia tego środka karnego.

6. Zmiany w zakresie przesłanek orzekania degradacji

Przypomnieć trzeba, że w pierwotnym brzmieniu k.k. przewidywał, że sąd może orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, a zwłaszcza w wypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 327 § 2 k.k.). Projekt z września 2021 r. zakładał, że sąd będzie mógł orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, a zwłaszcza w wypadku popełnienia przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa. W znowelizowanym art. 43bb przewiduje się, że sąd może orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Można zauważyć, że projektodawca zrezygnował ze zwrotu „zwłaszcza”. Stanowi on typową partykułę kontekstową, której funkcją jest uszczegółowienie treści poprzedzających. Jednocześnie zawiera ona w sobie pewne treści preferencyjne, stanowiące egzemplifikację desygnatów tworzących zbiór sytuacji świadczących o utracie właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego. Proces legislacyjny pokazuje, że znalezienie uniwersalnej formuły pozwalającej skonkretyzować najbardziej ewidentne przypadki utraty właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego jest bardzo trudne. Ostatecznie projektodawca zrezygnował z niej pozostawiając sądowi swobodę oceny konkretnych przypadków, przez pryzmat jedynie sposobu i okoliczności popełnienia przestępstwa. Jest to rozwiązanie jak najbardziej słuszne. Trzeba podkreślić, że dokonana zmiana absolutnie nie wyklucza możliwości orzeczenia degradacji w sytuacji popełnienia przez sprawcę przestępstwa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, tak samo zresztą jako na podstawie art. 327 § 2 k.k. działanie w takim celu nie było równoznaczne z automatycznym przyjęciem, że żołnierz utracił

właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, ani tym bardziej nie łączyło się z obowiązkiem orzeczenia degradacji. Przed dniem 1 października 2023 r. popełnienie przestępstwa w tym celu miało stanowić asumpt dla sądu, aby dokonał szczególnie wnikliwej oceny celowości orzeczenia degradacji, a decyzja o niezastosowaniu tego środka karnego powinna być uzasadniona szczególnie okolicznościami danej sprawy [Szeleszczuk 2024].

7. Próba oceny dokonanych zmian

Odwołując się do znanej od starożytności reguły słusznościowej *ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis, dispositio* (z podobieństwa stanów rzeczy wyprowadza się wniosek o podobieństwie ich prawnych konsekwencji), należy stwierdzić, że wiele czynników przemawia za zrównaniem w konsekwencjach (także prawnokarnych, w tym za możliwością orzekania degradacji), żołnierzy w służbie czynnej i żołnierzy przeniesionych do rezerwy lub w stan spoczynku. Pierwszym z nich jest przede wszystkim żołnierski etos [Tenże 2021, 525-34], który obejmuje nie tylko żołnierzy służby czynnej, ale także żołnierzy rezerwy i żołnierzy w stanie spoczynku [Winik i Nowak 2019, 45]. Na pojęcie etosu wojskowego składają się bowiem takie wartości moralne i obyczajowe, które mają charakter uniwersalny i które nie mogą być temporalnie ograniczone do żołnierzy w służbie czynnej. Znajdowało to normatywne potwierdzenie w przepisach nieobowiązującej już ustawy z 21 listopada 1967 r. *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁵. Stosownie do art. 75 ust. 1 tejże ustawy stopień wojskowy przyznawany był dożywotnio, a więc przysługiwał także po zwolnieniu ze służby wojskowej. Również ObrOU zachowuje to rozwiązanie¹⁶. Żołnierze zwolnieni z zawodowej służby wojskowej i przeniesieni do rezerwy lub w stan spoczynku, mogą nadal posługiwać się posiadanym stopniem wojskowym, z określeniem odpowiednio „w rezerwie” i „w stanie spoczynku” (art. 238 ust. 1 i 2 ObrOU).

Rolę i znaczenie żołnierskiego etosu, zarówno w czasie służby, jak i po jej ustaniu podkreślają przepisy *Kodeksu honorowego Żołnierza*

¹⁵ Dz. U. z 2021 r., poz. 372 z późn. zm.

¹⁶ Por. art. 135 ust. 6 ObrOU.

*Zawodowego Wojska Polskiego*¹⁷. Z jego postanowień wynika, że fundamentalnymi cnotami żołnierza zawodowego są: patriotyzm, męstwo, uczciwość, odpowiedzialność, sprawiedliwość, prawdomówność i solidarność zawodowa. Respektuje on normy prawne i społeczne. Szanuje instytucje państwa i społeczeństwa. Cechuje go szczerość i szacunek dla innych. Stawia zawsze dobro służby ponad ambicje osobiste. Nie dopuszcza się czynów, narażających na uszczerbek jego honor i dobre imię wojska. W świetle *Kodeksu honorowego* czynami niegodnymi żołnierza są w szczególności: zdrada Ojczyzny, tchórzostwo na polu walki, obłuda, prywata, niewywiązywanie się z przyjętych zobowiązań [Grabińska i Rowicki 2012, 281-94].

Również inne względy przemawiają za celowością objęcia degradacją żołnierzy rezerwy i w stanie spoczynku. Przesłanką mianowania na wyższy stopień wojskowy jest posiadanie właściwości niezbędnych do posiadania takiego stopnia, przez które rozumie się te wszystkie przymioty, zwłaszcza etyczno-moralne, ale także umiejętności fachowe, które warunkują mianowanie na stopień wojskowy [Majewski 2006, 1017]. W systemie prawa wojskowego brak jest jakichkolwiek przepisów, które dezaktualizowałyby warunek posiadania analogicznych właściwości w stosunku do żołnierzy rezerwy lub w stanie spoczynku. Jak podkreśla się w motywach ustawodawczych, „o ile po przeniesieniu do rezerwy lub w stan spoczynku kwestia umiejętności fachowych traci rację bytu z uwagi na zaprzestanie wykonywania zawodu, o tyle kwalifikacje etyczno-moralne nie przestają mieć znaczenia”¹⁸. Jak słusznie zauważają S. Winik oraz M. Nowak, wyrazem tych kwalifikacji i uzewnętrznieniem woli służby ojczyźnie jest złożenie przysięgi wojskowej, która wiąże żołnierza również po przeniesieniu go do rezerwy lub w stan spoczynku. Polski system prawny nie zna instytucji zwolnienia z przysięgi wojskowej [Winik i Nowak 2019, 56]. Stanowi ona swego rodzaju akt lojalności, nie tylko wobec Sił Zbrojnych, ale również wobec ojczyzny i społeczeństwa, które wojsko ma chronić. Akt ten ma charakter dożywotni i nieodwoływany. Nie ma więc racji A. Ziółkowska, gdy stwierdza, że przysięga wojskowa wiąże żołnierza jedynie na czas odbywania przez niego czynnej służby wojskowej [Ziółkowska 2023]. Wyraża on moralne i prawne zobowiązanie każdego żołnierza polskiego do wiernej

¹⁷ Dz. Urz. MON 2008, Nr 5, poz. 55 [dalej: *Kodeks honorowy*].

¹⁸ Por. *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy*, s. 12.

służby ojczyźnie i stania na straży honoru żołnierskiego, który ma swoje źródło w etosie wyływającym z polskiej tradycji wojskowej, na który składa się także zespół cech charakteru właściwych dobremu obywatelowi [Przyjemski 1991, 3-13].

Rota przysięgi wojskowej¹⁹ bardzo wyraźnie podkreśla istotę funkcjonowania żołnierza w strukturach Sił Zbrojnych. Jest nim „służba” rozumiana jako „praca na rzecz jakiejś wspólnoty, wykonywana z poświęceniem”. Doprecyzowanie istoty tej służby oraz wynikających z niej oczekiwań wobec żołnierza, jak i zobowiązań państwa w stosunku do obrońców ojczyzny wyraża normatywnie preambuła ObrOU, w której podkreślono, że służba ta pełniona jest dla dobra Rzeczypospolitej Polskiej i wymaga zdyscyplinowania, lojalności oraz poświęcenia. Jednocześnie, w myśl preambuły państwo polskie pragnie zagwarantować wszystkim, którzy realizują ten obowiązek, jak najlepsze warunki. Miałyby one rekompensować trud, ograniczenia i wyrzeczenia związane z pełnieniem służby wojskowej. Formą rekompensaty ze strony państwa za poświęcenie ze strony żołnierzy jest m.in. odrębny system emerytalny i rentowy, na podstawie którego żołnierzom zwolnionym z zawodowej służby wojskowej przysługuje z budżetu państwa zaopatrzenie emerytalne lub rentowe, a także członkom ich rodzin – w razie śmierci żywiciela (art. 1 u.z.e.ż.z.). Zaopatrzenie to nie jest finansowane w ramach systemu składkowego ze środków wypracowanych przez uprawnionego, lecz wypłacane bezpośrednio z budżetu i stanowi wprost kontynuację opisanego wyżej zobowiązania państwa wobec żołnierza. W jednym ze swoich orzeczeń Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „odrębne, a zarazem korzystniejsze zasady nabywania uprawnień emerytalnorentowych oraz ustalania ich rozmiaru w odniesieniu do służb mundurowych są najczęściej uzasadniane szczególnymi warunkami pełnienia służby. Istotnymi składnikami tej służby jest pełna dyspozycyjność i zależność od władzy służbowej, wykonywanie zadań w Nielimitowanym czasie pracy i trudnych warunkach, związanych nierzadko z bezpośrednim narażeniem życia i zdrowia w czasie udziału w obronie kraju lub bezpieczeństwa obywateli,

¹⁹ Art. 12 ust. 1 ObrOU: „Ja, żołnierz Wojska Polskiego, przysięgam służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej, bronić jej niepodległości i granic. Stać na straży Konstytucji, strzec honoru żołnierza polskiego, sztandaru wojskowego bronić. Za sprawę mojej Ojczyzny w potrzebie krwi własnej ani życia nie szczędzić. Tak mi dopomóż Bóg”.

wysoka sprawność fizyczna i psychiczna wymagana w całym okresie jej pełnienia, niewielkie możliwości wykonywania dodatkowej pracy i posiadania innych źródeł utrzymania, ograniczone prawo udziału w życiu politycznym i zrzeszania się. Uprzywilejowane zasady przyznawania i wysokość świadczeń dla omawianej kategorii uprawnionych są także wyrazem szczególnego znaczenia przypisywanego przez państwo pełnionej przez nich służbie²⁰. Zgodzić należy się więc ze stanowiskiem, że skoro po jednej ze stron (państwo) występuje dalsze zobowiązanie, także po zakończeniu służby wojskowej, to od drugiej strony (żołnierz) winno być egzekwowane takie zachowanie, które wyraża lojalność wobec ojczyzny, także w podstawowym aspekcie wynikającym z poszanowania porządku prawnego [Winiak i Nowak 2019, 56]. Dysonans ten dostrzegł ustawodawca, podkreślając w uzasadnieniu, że „pozostawienie posiadanego stopnia wojskowego osobie, która po zakończeniu służby wojskowej sprzeniewierzyła się obowiązującej ją nadal przysiędze wojskowej i wspomnianą lojalność złamała, jest w sposób oczywisty sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Oznacza bowiem bierną akceptację przez państwo rażącego i jawnego przekraczania norm prawnych przez osobę, która winna charakteryzować się szczególnie prawością i uczciwością²¹”.

Trzeba również zauważyć, że przyjęte unormowania są i tak mniej restrykcyjne niż wynikało to z projektów nowelizacji z września 2021 i lutego 2022 r. Przewidywano w nich rozwiązania, zgodnie z którym prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie u.z.e.ż.z. nie będzie przysługiwać żołnierzowi, żołnierzowi rezerwy lub w stanie spoczynku, wobec którego orzeczono prawomocnym wyrokiem sądu środek karny pozbawienia praw publicznych lub środek karny degradacji²². Negatywnym konsekwencjom degradacji, w tym także skutkującym utratą uprawnień wynikających

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 23 września 1997 r., K. 25/96, OTK 1997, Nr 3-4, poz. 36.

²¹ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy*, s. 12-13.

²² Stosownie do art. 9 projektu z 2022 r. zmianie miała ulec treść art. 10 u.z.e.ż.z. W projektowanym brzmieniu przepis ten miał mieć treść następującą: „Prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie ustawy nie przysługuje żołnierzowi, żołnierzowi rezerwy lub żołnierzowi w stanie spoczynku, wobec którego prawomocnym wyrokiem sądu orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych lub degradacji”.

z odrębnego systemu emerytalnego, miały zapobiec obowiązujące rozwiązania, w świetle których zdegradowany żołnierz nie utraci prawa do zabezpieczenia emerytalno-rentowego na zasadach ogólnych, gdyż za okres w którym pełnił służbę odprowadzone zostałyby w oparciu o art. 6a u.z.e.ż.z. składki do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych²³. W przypadku gdyby sprawca osiągnął wiek emerytalny przewidziany w przepisach powszechnych, wówczas nabyłby prawo do świadczenia emerytalnego albo rentowego z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a świadczenie to obliczane byłoby według przepisów o FUS²⁴. Warto zasygnalizować, że niemal analogiczne rozwiązania funkcjonują w odniesieniu do funkcjonariuszy służb mundurowych [Winik i Nowak 2019, 59], sędziów w stanie spoczynku (art. 104 § 4 ustawy z 27 lipca 2001 r. – *prawo o ustroju sądów powszechnych*²⁵) oraz prokuratorów w stanie spoczynku (art. 127 § 1 ustawy z 28 stycznia 2016 r. – *prawo o prokuraturze*²⁶).

Podsumowanie

Projektowane zmiany zasługują na aprobatę. Pozytywnie należy ocenić podmiotowe rozszerzenie degradacji na żołnierzy rezerwy i w stanie spoczynku. Fakultatywny charakter degradacji i pozostawienie sądowi swobody w zakresie oceny, czy sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, nadadzą degradacji charakter elastycznego środka karnego i pozwolą dostosować poziom dolegliwości do stopnia winy i społecznej szkodliwości. Takie ukształtowanie sankcji umożliwi w większym stopniu realizację funkcji indywidualno i generalnoprewencyjnej.

PIŚMIENNICTWO

- Czyżak, Mariusz. 2010. *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego wobec prawa karnego powszechnego*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Flemming, Marian. 2000. *Kodeks karny – część wojskowa*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

²³ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy*, s. 107.

²⁴ Por. tamże, s. 104.

²⁵ Dz. U. z 2023 r., poz. 217 z późn. zm.

²⁶ Dz. U. z 2023 r., poz. 1360 z późn. zm.

- Grabińska, Teresa, i Maciej Rowicki. 2012. „Aksjologia postępowania żołnierza zawodowego w Kodeksie Honorowym Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego.” W *Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych Sił Zbrojnych*, red. Henryk Spustek, Marek Bodziany, Mirosław Smolarek, i in., 281-94. Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych.
- Hoc, Stanisław. 2010. „Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy.” W *Kodeks karny*, red. Marian Filar, 1333-335. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Janiszowski-Downarowicz, Rafał. 2016. „Wojskowe środki karne.” W *Środki karne po nowelizacji w 2015 roku*, red. Ryszard A. Stefański, 485-94. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Jastrzębski, Wińczysław, i Konrad Wnorowski. 2023. „Status żołnierzy terytorialnej służby wojskowej w świetle polskiego prawa karnego materialnego i procesowego.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 1:15-33.
- Kutzman, Witold. 2019. „Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Majewski, Jarosław. 2006. „Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy.” W *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. III: *Komentarz do art. 278-363*, red. Andrzej Zoll, 1017-1025. Warszawa: Zakamycze.
- Marcinkowski, Wojciech. 2011. *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Marek, Andrzej. 2010. *Kodeks karny*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Muszyński, Jerzy. 1961. „Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim przedrozbiorowym ustawodawstwie wojskowym.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:533-49.
- Organiściak, Wojciech. 1999. „Z badań nad karami na czci w prawie wojskowym Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVI – XVIII wieku.” *Z dziejów prawa* nr 2:62-84.
- Przyjemski, Stanisław. 1991. „Przysięga wojskowa – rys historyczny, implikacje moralne i prawne.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 2:3-13.
- Przyjemski, Stanisław. 1999. *Prawo karne wojskowe*. Gdańsk: Arche.
- Rybicki, Tomasz. 1934. „Prawo karne wojskowe rzymskie.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 1:4-11.
- Stefański, Ryszard. 2022. „Nowa regulacja degradacji.” *Studia Iuridica* nr XCIII:227-42. <https://doi.org/10.31338/2544-3135.si.2022-93.14>
- Szeleszczuk, Damian. 2017. „Degradacja w polskim wojskowym prawie karnym od XVII do XIX wieku.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:114-25.

- Szeleszczuk, Damian. 2018. „Degradacja w wojskowym prawie karnym II Rzeczypospolitej.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:60-73.
- Szeleszczuk, Damian. 2021. „Gloss to the Judgment of the Supreme Court of Poland of 16 April 2019, ref. no. VI Ka 5/19.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, nr 2:525-34. <https://doi.org/10.32084/tekapr.2021.14.2-38>
- Szeleszczuk, Damian. 2024. „Środki karne.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, i Krzysztof Wiak. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Winik, Sebastian, i Maciej Nowak. 2019. „Degradacja w praktyce – problematyka możliwości podmiotowego rozszerzenia stosowania środka karnego.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:44-61.
- Ziółkowska, Anna. 2023. „Środki karne.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Violetta Konarska-Wrzosek. Warszawa: Wolters Kluwer. Lex el.